

Krukowski, Jan

Szkolnictwo parafialne Krakowa w dobie Komisji Edukacji Narodowej (1777-1794)

Rozprawy z Dziejów Oświaty 16, 23-40

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAN KRUKOWSKI

SZKOLNICTWO PARAFIALNE KRAKOWA W DOBIE KOMISJI
EDUKACJI NARODOWEJ (1777—1794)

Szkoły parafialne Krakowa przed reformą Komisji zależne były od Akademii (która dawała im nauczycieli, wizytowała je itp.) i od kościoła lub miasta. Komisja nie poruszyła początkowo spraw Akademii Krakowskiej (a przez to i szkół z nią związanych, tj. Szkół Nowodworskich i parafialnych), mimo że ta postanowiła nawiązać z nią współpracę. Wyniki tych starań nie przynosiły niemal do końca 1776 r. pozytywnych efektów. Dopiero 12 listopada 1776 r. KEN postanowiła zająć się losem Akademii, a 1 kwietnia 1777 r. delegowała do Krakowa H. Kołłątaja. Przybycie Kołłątaja rozpoczęło nowy okres w rozwoju szkolnictwa krakowskiego, w tym parafialnego¹.

W myśl własnych postanowień Komisja sprawowała kontrolę nad szkołami parafialnymi, a dokonywali jej wizytatorzy. Na wiosnę 1777 r., kiedy zaszła konieczność unormowania stosunków z Akademią (wraz z jej szkołami), zrodziła się nowa koncepcja urzędu wizytatorskiego. Wizytatorami zaczęto mianować członków Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, wśród nich Kołłątaja; w dniu 3 maja 1777 r. ułożono dla nich ogólną instrukcję, a poza tym każdy z nich otrzymał dodatkową instrukcję specjalną. W kwestii szkół parafialnych umieszczono w nich tylko ogólniejsze sformułowania². Mimo to Kołłątaj w ramach prac wizytacyjnych polecił sporządzić jeszcze w roku 1777 wykaz szkół parafialnych wraz z liczbą uczniów³. Jest to fakt pierwszego zainteresowania się przez Komisję szkołami parafialnymi Krakowa.

Z raportu Kołłątaja wynika, że Kraków w tym czasie posiadał 11 szkół

¹ M. Chamcówna, *Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w okresie wizyty i rektoratu Hugona Kołłątaja 1777—1786*, Wrocław—Warszawa 1957, s. 79.

² T. Mizia, *Szkolnictwo parafialne w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1964, s. 92.

³ *Op. cit.*, s. 95.

parafialnych. Były to szkoły przy kościołach: Św. Anny, Bożego Ciała na Kazimierzu, Św. Ducha, Św. Floriana na Kleparzu, Św. Jakuba na Kazimierzu, NP Marii, Św. Mikołaja na Wesołej, Św. Piotra na Garbarach, Św. Szczepana, Wszystkich Świętych, i zamkowa na Wawelu⁴.

W okresie od 1777 do 1794 r. część z tych szkół uległa likwidacji. Najwcześniej przestała istnieć szkoła przy kościele Św. Jakuba. Wymienia ją tylko Kołłątaj w swoim raporcie. W końcu lipca 1788 r. uległa likwidacji szkoła przy kościele Św. Ducha, a budynek jej przeznaczono dla potrzeb rzemiosła sukienniczego. Uczniowie przeszli do szkoły NP Marii⁵. Pod koniec 1788 r. lub na początku 1789 uległa likwidacji szkoła przy kościele Św. Piotra, która była filią szkoły Św. Szczepana. Nastąpiło to na skutek przejścia uczącego tam nauczyciela do szkoły Św. Floriana⁶.

Rozmieszczenie topograficzne wyszczególnionych szkół znajdujemy na planie Krakowa opracowanym przez Kołłątaja i na planie Krakowa z okresu Sejmu Wielkiego w opracowaniu Tadeusza Czorta⁷.

Jaką wartość przedstawiały budynki szkół krakowskich? Ogólnie rzecz można, że nie najwyższą. Potwierdzenie tej oceny uzyskamy wówczas, kiedy przedstawi się wygląd budynków poszczególnych szkół⁸:

Ś w. A n n y (26 VI 1793 r.). Zewnętrzny wygląd budynku dobry, wewnątrz zniszczone stancje, z wyjątkiem 3; dla nauki dzieci uczęszczających do tej szkoły istniała oddzielna sala. Bożego Ciała (13 V 1788 r.; 26 VI 1790). Budynek murowany na dole obszerna sala, ale bez pieca, w której uczyli się wszyscy uczniowie. Inne pomieszczenia, z wyjątkiem dyrektorskiego (w zimie uczyli się też w nim uczniowie), stały puste. Ś w. D u c h a (12 VI 1788 r.). Budynek porządny. Stancje małe, ale miały dobre mury (5 sztuk). Na naukę przeznaczone były dwie sale: jedna na parterze, druga na piętrze. W obu nie było pieców, okien i podłóg, a dzieci uczyły się w stancji nauczyciela. Ś w. F l o r i a n a. Dobry budynek, pokryty dobrym dachem. Na dole znajdowała się sala do nauki. Potrzebowały naprawy schody prowadzące na I piętro, podłogi, drzwi,

⁴ W porównaniu z okresem poprzednim chyba nie funkcjonowały szkoły przy kościołach Św. Stanisława, Św. Jana i przy kościele klasztorным Św. Jadwigi na Stradomiu.

⁵ *Raporty szkół niższych i o szkołach parafialnych w 1776—1793*, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1908, s. 67, 80, 87.

⁶ *Op. cit.*, s. 78—79.

⁷ *Mapa województwa krakowskiego z doby Sejmu Czteroletniego*, opr. K. Buczek, Kraków 1930; S. Tomkowicz, *Kołłątajowski plan Krakowa z r. 1785*, „Rocznik Krakowski”, t. IX, Kraków 1907, s. 161.

⁸ Jest to opis fragmentaryczny, wybrany ze sprawozdań wizytacyjnych. Pełniejszy znajduje się w pracy T. Wierzbowskiego, *Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji Narodowej 1773—1794*, Kraków 1921, s. 147—156.

okna i piece⁹. NP Marii (10 VI 1788 r.; 13 VII 1790 r.; 27 III 1793 r.; 12 VII 1793 r.). Budynek dwupiętrowy zniszczony, potrzebował szybko naprawy. Na parterze sala szkolna, na piętrach mieszkania dla innych uczniów. Obowiązek naprawy tego budynku ciążył na magistracie. Na te cele w roku 1780 KEN ofiarowała magistratowi pojezuicką kamienicę na ul. Szpitalnej, dającą 500 złp. rocznie dochodu¹⁰. Drobnny remont przeprowadzono dopiero w połowie 1793 r. Św. Mikołaja (1783 r.; 28 X 1793 r.). Murowana, pokryta dachem gontowym. W 1783 r. reperacji wymagały podłogi. W 1793 r. wykazano już trzy zrujnowane izby i jedną tylko nadającą się do użytku. Św. Szczepana (16 VI 1788 r.). Murowana, dwupiętrowa, podpiwniczona, na parterze większa sala przeznaczona do nauki dzieci, 13 izb. Budynek zniszczony wewnątrz i zewnątrz. Wszystkich Świętych (27 VI 1788 r.; 31 X 1793 r.). Budynek zniszczony, jedynie dobra stancja seniora i izba szkolna. Na piętrze stancje stawiane z drewna, ale zniszczone¹¹. Zamkowa (5 VI 1788 r.; 3 VII 1793 r.). Budynek zniszczony zewnątrz i wewnątrz, w zasadzie cały tylko dach¹².

28 kwietnia 1780 r. ośrodkiem nadzoru nad szkołami uczyniono akademie¹³. W *Ustawach* z 1783 r. rozdział IV: *Wizyta zgromadzeń akademickich i szkół narodowych*, dotyczy spraw wizytacji¹⁴. Punkt 21 tego rozdziału omawia szkolnictwo parafialne. Zachęcał on, ale nie nakładał przymusu na wizytatorów do wizytowania kilku szkółek leżących na trakcie podróży wizytacyjnej. W praktyce szkoły parafialne miały być wizytowane przez rektorów szkół wydziałowych lub prorektorów szkół podwydziałowych.

Rozpatrując ten problem w skali Krakowa należy wymienić wizytatorów, którzy w poszczególnych latach dokonywali tej czynności. Franciszek S. Jezierski, rektor Wydziału Małopolskiego, w protokole wizyty szkół akademickich z 5 lutego 1784 r. wyliczył następujące szkoły parafialne w Krakowie: NP Marii, Wszystkich Świętych, Św. Szczepana.

⁹ T. Wierzbowski, *op. cit.*, s. 150.

¹⁰ AUJ, rkps 2, s. 304.

¹¹ Obowiązek utrzymania budynków w należyтым porządku należał do proboszcza. W księdze wydatków tegoż kościoła figuruje wiele pozycji, które przeznaczone były na reperację budynku szkoły (Archiwum parafii Wszystkich Świętych w Krakowie).

¹² L. Hajdukiewicz, *Krakowska szkoła zamkowa 1501—1801*, [w:] *Studia do dziejów Wawelu*, t. I, Kraków 1955, s. 317, 345.

¹³ H. Pohoska, *Wizytatorowie generalni Komisji Edukacji Narodowej*, Lublin 1957, s. 38 i n.

¹⁴ *Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane w Warszawie roku 1783*, z przedmową W. Kucharskiego, Lwów 1923, s. 30—37.

Św. Anny, Św. Ducha, Św. Piotra Małego, Św. Mikołaja. Z notatki generalnego wizytatora, Bonifacego Garyckiego, z 18 maja 1784 r. dowiadujemy się, że szkoły parafialne w Krakowie spisane są przez prorektora wydziałowego i „mają wyznaczonych wizytatorów od Szkoły Głównej”. W 1785 r. odbyła się przypuszczalnie wizytacja szkół krakowskich. Księgę wizyty z tego roku posiadała w 1788 r. szkoła przy kościele NP Marii¹⁵. Józef Bogucicki, wizytator z 1785 r., w raporcie podał, że szkoły parafialne krakowskie rządzone są przez seniorów, a prorektor Franciszek Marciszewski ma nad nimi dozór i dogłada, „aby w nich młodzież uczyła się początkowych wiadomości nauki chrześcijańskiej, czytania, pisania, rachunków, łacińskiego języka”¹⁶. W 1786 r. Szkoła Główna zleciła zwizytowanie szkół parafialnych w Krakowie i na przedmieściach prorektorowi szkół przygłównych F. Marciszewskiemu i nauczycielowi tej szkoły Józefowi Skorupskiemu. W dniach od 28 grudnia 1786 do 15 stycznia 1787 r. dokonali oni wizyty i następnie złożyli sprawozdanie Szkole Głównej. W 1788 r., w związku z obarczeniem prorektora F. Marciszewskiego wieloma obowiązkami, generalny wizytator Jan K. Krusiński wydelegował do wizyty krakowskich szkół parafialnych: Józefa Sołtykowicza, Jana N. Tylkowskiego, Walentego Kłossowskiego, Józefa Czecha i Józefa K. Girtlera — nauczycieli szkół przygłównych¹⁷. Otrzymali oni od niego szczegółową instrukcję wizytacyjną. W 1789 r. wizytator generalny Józef Muszyński mianował wizytatorem szkół parafialnych prorektora F. Marciszewskiego, lecz ten nie dopełnił wizyty. W roku następnym wizytator generalny Jan Śniadecki, w związku z chorobą Marciszewskiego, wyznaczył do wizytacji J. Czecha, Michała Dymidowicza i Antoniego Himonowskiego. Wiemy, że tylko Czech i Himonowski złożyli raporty, więc i dokonali wizyty¹⁸. Z zachowanych źródeł rękopiśmiennych szkoły przy kościele NP Marii wynika, że i w następnych latach odbywały się wizytacje. Należy przypuszczać, że obejmowały one nie tylko tę szkołę, ale i pozostałe, które funkcjonowały. Szkołę Mariacką wizytował 13 lipca 1791 r. J. Czech (delegowany przez wizytatora generalnego Antoniego Popławskiego), a w roku 1792 dnia 26 czerwca A. Himonowski (zapewne delegowany przez generalnego wizytatora Jana K. Krusińskiego)¹⁹. W 1793 r., od czerwca do października, z inicjatywy generalnego wizyta-

¹⁵ *Raporty szkół niższych...*, s. 71.

¹⁶ T. Wierzbowski, *op. cit.*, s. 145—146.

¹⁷ *Op. cit.*, s. 146; *Raporty szkół niższych...*, s. 61. Wierzbowski nie wymienił Tylkowskiego. Nie wizytowali szkoły przy kościele Św. Mikołaja.

¹⁸ T. Wierzbowski, *op. cit.*, s. 146, błędnie podał, że Czech i Dymidowicz.

¹⁹ APmKiWK, sygn. E. 24, s. 1122—1136 i 1151—1155. A. Himonowski był w roku 1792 prorektorem — substytutem szkół przygłównych.

tora Marcina Fijałkowskiego szkoły parafialne wizytowali: Dymidowicz, Kłossowski, Jan K. Markiewicz²⁰.

Regularność wizyt po 1790 r. spowodowana była skutkiem powołania przez Sejm Czteroletni Komisji porządkowych cywilno-wojskowych. Dla Korony powołane zostały one ustawą sejmową z 24 listopada 1789 r. Ukonstytuowane w lutym 1790 r. komisje zajęły się organizacją i kontrolą szkół parafialnych, ponieważ wymagał tego osobny paragraf konstytucji o komisjach, w części poświęconej „materii ekonomicznej”²¹.

Z przedstawionych danych wynika, że szkoły parafialne w Krakowie podlegały Szkole Głównej, która kontrolę nad ich funkcjonowaniem powierzała generalnym wizytatorom. Ci, z braku czasu, zlecali to prorektorom szkół przyglównych, którym *Ustawy* polecały dozór i zawiadywanie szkołami parafialnymi²². W związku z tym obowiązkiem prorektorzy urządzali sesje prorektorskie, w których mieli uczestniczyć nauczyciele szkół parafialnych (zalecono to m. in. w 1793 r. nauczycielom szkół Św. Floriana i Św. Mikołaja)²³. Gdyby prorektorzy nie mogli dokonać wizyty, generalni wizytatorzy zlecali to nauczycielom szkół przyglównych.

Raporty wizytatorów, przepisy i programy KEN pozwalają odtworzyć pracę szkół parafialnych krakowskich. Odnosi się to głównie do czasu po roku 1782. Okres wcześniejszy, a więc ten, w którym obowiązywały przepisy z 1780 r., jest z braku źródeł nieznany²⁴.

W 1781 r. wydrukowany został *Projekt Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane*. Szkołom parafialnym poświęcony był tam rozdział XXIII. W 1782 r. szkoły krakowskie otrzymały od Komisji tabelę, według której miały realizować program z podziałem na godziny. Fakt posiadania powyższej tabeli znajdujemy w sprawozdaniach z wizyty szkół przy kościołach: Bożego Ciała (1786), Św. Floriana (1787), NP Marii (1787), Św. Piotra (1787), Wszystkich Świętych (1787). Zapewne i inne szkoły ją otrzymały, lecz tylko nie wykazali jej wizytatorzy²⁵. Tabela ta powstała zapewne z okazji opracowywania nowych zarządzeń. W 1783 r.

²⁰ T. Wierzbowski, *op. cit.*, s. 146, podaje, że wizytowali: Dymidowicz, Andrzej Hussarowski, Kłossowski, Mateusz Mecherzyński, Jan K. Markiewicz, Józef Sołtykowiec. Z *Raportów*, s. 85—97, wynika, że wizytowali tylko Kłossowski, Dymidowicz, Markiewicz. Zwizytowali 7 szkół, z tym że przy kościele Wszystkich Świętych dwa razy: raz Dymidowicz, drugi raz Markiewicz.

²¹ *Volumina legum*, t. IX, Kraków 1889, s. 156, punkt 8. Zob. też T. Mizia, *op. cit.*, s. 147—175.

²² *Ustawy Komisji Edukacji Narodowej...*, s. 117. Organizacyjnie szkoły parafialne krakowskie należały do Wydziału Małopolskiego.

²³ *Raporty szkół niższych...*, s. 93, 94.

²⁴ T. Mizia, *op. cit.*, s. 49.

²⁵ *Raporty szkół niższych...*, s. 57—59.

wyszły drukiem *Ustawy*, gdzie sprawom szkół parafialnych poświęcony był rozdział XXII²⁶. Opublikowanie i polecenie stosowania *Ustaw* nie rozwiązuje jeszcze problemu. Okazuje się, że wizytatorzy nie zawsze stwierdzali ich przestrzeganie. I tak zalecili ich praktyczne stosowanie w szkole Św. Floriana (1793). Wizytator szkoły Św. Mikołaja w 1793 r. nie tylko stwierdził fakt ich nieprzestrzegania, a nawet przekazał nauczycielowi ręcznie spisany i potwierdzony wyjątek z XXII rozdziału *Ustaw*²⁷. Wypisy z XXII rozdziału zostawił też wizytujący w roku 1793 szkołę Wszystkich Świętych²⁸.

Ustawy stanowią zamknięcie prac nad opracowaniem w miarę postępowego programu nauczania dla szkół, w tym parafialnych. W następnych latach KEN postanowiła opracować dobre podręczniki.

Już 10 grudnia 1773 r. postanowiła Komisja zając się ułożeniem książki dla szkół elementarnych²⁹. Na skutek kłopotów organizacyjnych i finansowych Komisja zajęła się znowu elementarzem dopiero na początku 1777 r.³⁰. Pierwszy *Elementarz do nauczania się abecadła, sylabizowania i czytania ku wygodzie szkół parafialnych* sporządzony wydrukowano w Warszawie w 1780 r. — po wydaniu w tymże roku z inicjatywy M. Poniatowskiego *Przepisów dla szkół parafialnych*. *Elementarz* był nieoficjalnie uznawany przez Komisję tak długo, dopóki nie zwyciężyła koncepcja przeznaczenia szkół parafialnych dla stanów niższych³¹. Czy ten *Elementarz*, tak jak i *Przepisy*, był stosowany w Krakowie — trudno odpowiedzieć. Nie można mieć takiej wątpliwości co do posiadającego oficjalną aprobatę Komisji *Elementarza dla szkół parafialnych narodowych*, wydanego w Krakowie w 1785 r., chociaż i to należy rozpatrywać oddzielnie dla każdej szkoły³². W 1787 r. wydała Komisja specjalny, jak go określił S. Tync, podręcznik pedagogiki i dydaktyki dla szkół elementarnych³³.

²⁶ Rozdział ten, to dosłowne powtórzenie rozdziału XXIII *Projektu Ustaw* z 1781 r.

²⁷ APmKiWK, sygn. E. 24, s. 1105—6. Paragrafy 1, 2, 3, część 4, 7, 8, 9 i 10 rozdziału XXII.

²⁸ *Raporty szkół niższych...*, s. 96.

²⁹ T. Wierzbowski, *op. cit.*, s. 26.

³⁰ T. Mizia, *op. cit.*, s. 75.

³¹ Przedrukowany w 1782 r. w Warszawie i w 1789 r. w Wilnie.

³² *Elementarz* składał się z czterech części: *Nauka czytania i pisania* — stron 43, *Katechizm* — stron 5, *Nauka obyczajowa* — stron 54, *Nauka rachunków* — stron 65. Cena jednego egzemplarza wynosiła jak na ówczesne czasy bardzo dużo — bo 27 groszy. H. Pohoska, *Sprawa oświaty ludu w dobie Komisji Edukacji Narodowej*, Kraków 1925, s. 128; T. Mizia, *op. cit.*, s. 126, 130.

³³ *Komisja Edukacji Narodowej. (Pisma Komisji i o Komisji)*. Wybór źródeł, zebrał i opracował S. Tync, Wrocław 1954, s. CXXXVIII; G. Pirałowicz, *Powinności nauczyciela oraz wybór mów i listów*, opracowała i wstępem opatrzyła K. Mrozowska, Wrocław—Kraków 1960.

Były to *Powinności nauczyciela mianowicie zaś w szkołach parafialnych i sposoby ich dopełnienia* ... Już w 1788 r. zalecono nauczycielowi w szkole Św. Szczepana posługiwanie się *Powinnościami*. Takie samo zalecenie otrzymali w roku 1793 nauczyciele szkół Św. Floriana i Wszystkich Świętych³⁴. W szkołach parafialnych krakowskich używano też *Gramatyki dla szkół narodowych*, pióra Onufrego Kopczyńskiego. Wizytatorzy podają, że w użyciu była część gramatyki przeznaczonej na klasę pierwszą³⁵. Czyniono to dlatego, że w *Elementarzu* nie było części poświęconej gramatyce. M. Dymidowicz w sprawozdaniu z wizyty szkoły przy kościele Św. Szczepana, którą odbył 25 października 1793 r., podaje, że uczniowie korzystali z *Wypisów łacińskich na klasę pierwszą ułożonych*³⁶. Wizytator szkoły zamkowej w 1793 r. wykazał, że uczniowie doskonalący się używali traktatu Tomasza à Kempis (ok. 1380—1471) *De imitatione Christi*³⁷. Umieli na pamięć niektóre rozdziały z tej książki — łacińskie i polskie.

Z zaprezentowanego zestawu podręczników wynika, że w szkołach parafialnych krakowskich posługiwano się nie tylko tymi, które formalnie przeznaczone były dla tych szkół. Wykraczano poza te wymagania. Przy rozpatrywaniu tego zagadnienia odnośnie do poszczególnych szkół obraz będzie nieco inny. Najwięcej kłopotów miała Komisja z powszechnym używaniem *Elementarza*. Wizytatorzy w sprawozdaniach mało kiedy podają, że wszyscy uczniowie posiadają i używają elementarza wyznaczonego przez Komisję. Oprócz tego *Elementarza* w użyciu był podręcznik Donata (1788 r. szkoła zamkowa, 1793 r. szkoła Św. Floriana) lub inne materiały pomocnicze do nauki czytania, np. książeczki do nabożeństwa (1786 r. szkoła Bożego Ciała). Jakie były tego podstawowe przyczyny? Z jednej strony wysoka cena *Elementarza*, dalej nieprzygotowanie osób zajmujących się nauczaniem, niechęć nauczycieli (1788 r. szkoła Św. Ducha) i rodziców do reform Komisji i jej podręczników (1786 r. szkoła Bożego Ciała, 1788 r. szkoła Wszystkich Świętych), przyzwyczajenie się uczniów i nauczycieli do dawnego sposobu nauczania (1788 r. szkoła Wszystkich Świętych). Wykluczyć tu trzeba trudności w zaopa-

³⁴ *Raporty szkół niższych...*, s. 69, 94, 96.

³⁵ *Gramatyka dla szkół narodowych na kl. I, 1778, na kl. II, 1780, na kl. III, 1783.*

³⁶ *Raporty szkół niższych...*, s. 97. *Wypisy łacińskie dla klas I—III (1777—1780)*. Łączyły one wiedzę językową z nauką o rzeczach. Ilustrowały fragmentami z dzieł łacińskich zagadnienia z historii, przyrody oraz nauki moralnej. *Historia wychowania*, pod red. Ł. Kurdybachy, t. I, Warszawa 1965, s. 669.

³⁷ *Raporty szkół niższych...*, s. 90; L. Hajdukiewicz, *op. cit.*, s. 328. *De imitatione Christi* napisane zostało w 1441 r. Pierwsze wydanie w Polsce w 1545 r. W następnych wiekach było wiele wydań tej książki tak w języku łacińskim, jak i w tłumaczeniu polskim.

trywaniu się w podręczniki, ponieważ drukarnia Szkoły Głównej Koronnej dobrze zorganizowała sposób dystrybucji produkowanych przez siebie książek³⁸.

Uczniowie szkół krakowskich podzieleni byli na klasy-grupy, które według ówczesnej nomenklatury nazywały się: poczynających, postępujących, doskonalących się. Był to podział pełny. Nie we wszystkich szkołach wyróżniali wizytatorzy takie klasy. W niepełnym dzielili się uczniowie na poczynających i postępujących lub postępujących i doskonalących się.

Ze sprawozdań wizytatorów można pokusić się na odtworzenie programu nauki w poszczególnych klasach: kl. III to poczynający, II — postępujący, I — doskonalący się. Uczniowie początkujący uczyli się z elementarza narodowego czytać i pisać, katechizmu, kaligrafii; postępujący doskonalili czytanie i pisanie, zapoznawali się z deklinacjami i koniugacjami, uczyli się katechizmu, dalej kaligrafii. Obszerny był program klasy I, czyli doskonalących się. Przerabiali gramatykę na klasę I szkół narodowych, uczyli się nauki moralnej, arytmetyki, dokonywali tłumaczeń z języka łacińskiego na język polski i odwrotnie, łącznie z rozbiorem gramatycznym, katechizmu. Ci ostatni przygotowywali się do szkół publicznych, czyli przyglównych krakowskich.

Ostatnie uwagi mają charakter ogólnoteoretyczny. Jaka była rzeczywistość w szkołach krakowskich? Pełny podział na klasy posiadały tylko szkoły przy kościołach NP Marii i Wszystkich Świętych. Zbliżony do pełnego miały następujące szkoły: Bożego Ciała, Św. Floriana, Św. Anny, Św. Szczepana, zamkowa. Najniżej pod względem organizacyjnym stały szkoły przy kościołach: Św. Piotra, Św. Ducha, Św. Mikołaja.

Do określenia pozostał również czas nauki w krakowskich szkołach parafialnych. *Ustawy* zalecają tylko czas nauki w wiejskich szkołach parafialnych, nie mówią nic w tej materii o miejskich. Dlatego dość trudno określić w którym miesiącu rozpoczynano naukę w szkołach parafialnych w Krakowie, a w którym ją kończono. Z książki zapisu cotygodniowych konwokacji w szkole NP Marii wynikać by mogło, że rok szkolny rozpoczynano w końcu września lub na początku października, a kończono w ostatnich dniach czerwca³⁹. Łatwiej natomiast określić godziny nauki. Jako przykład może służyć szkoła przy kościele NP Marii, gdzie nauka trwała od 8 do 10 rano i od 2 do 4 po południu (1788 r.). Takie same godziny nauki polecił stosować wizytator w szkole Wszystkich Świętych (1793 r.). Pozostały czas poświęcali uczniowie w pierwszej szkole na naukę u „dyrektorów”.

³⁸ T. Mizia, *op. cit.*, s. 144.

³⁹ APmKiWK, sygn. E. 24, s. 1137—1149.

Oddzielnym zagadnieniem, na które należy zwrócić uwagę są metody nauczania. Nauczyciele używający *Elementarza* mieli przy trzech częściach (z wyjątkiem katechizmu) wydrukowane wskazówki metodyczne. Wskazówki metodyczne zawierały również *Powinności*. Sposoby ich realizacji sprawdzali wizytatorzy. Przy nauce czytania stosowano zgłoskowanie (np. 1790 r. szkoły przy kościołach Bożego Ciała i Św. Floriana). Tłumaczenie tekstów z języka łacińskiego na język polski i odwrotnie — to następna metoda nauki języka. Zaprzeczeniem wskazówek metodycznych do nauki obyczajowej były praktyki stosowane w niektórych szkołach krakowskich. G. Piramowicz zwracał uwagę na rozumową naukę tego przedmiotu. Na taki jej sposób nauczania zwracali też uwagę wizytatorzy. Wykazywali, że nauczyciele szkół: Bożego Ciała w 1790 r., Wszystkich Świętych i zamkowej w 1788 r. uczą metodą pamięciową. Żeby osiągnąć pożądane efekty, polecali uczyć jej metodą rozumową⁴⁰.

Ważną rolę w procesie nauczania — obok stosowanych metod, podręczników — odgrywają pomoce naukowe. Do nauki kaligrafii stosowano specjalne tablice ze wzorami pisma ręcznego i drukowanego (np. w szkołach Św. Szczepana w 1790 r. i Św. Floriana w 1793 r.; w szkole Wszystkich Świętych w roku 1793 zalecono postarać się o nie). Nauczyciel szkoły Św. Floriana w 1793 r. stosował jako pomoc do nauki liter w klasie początkujących drewniane sześciany z wyżłobionymi na nich literami. Sześciany wykonał sam nauczyciel. W roku 1790 nauczyciel w szkole NP Marii do bieżącej nauki używał sporządzonego przez siebie zestawu pytań i krótkich odpowiedzi dotyczących przerabianego materiału. Wizytator zakazał stosowania go w tym miejscu, polecając ewentualnie wykorzystywać przy sprawdzaniu wiadomości pod koniec roku. Pozytywną ocenę wizytatora w roku 1790 otrzymał sporządzony przez seniora szkoły NP Marii prospekt nauk dawanych w szkole z rozpisaniem na dni i godziny.

Oddzielnym zagadnieniem jest sprawdzanie postępów w nauce, obyczajach, karności. Z urzędu czynili to zawsze wizytatorzy. Oprócz nich obowiązku tego miał dopełniać senior szkoły na cotygodniowych konwokacjach, w których uczestniczyli uczniowie oraz „dyrektorzy” (np. w 1788 r. w szkole Bożego Ciała, w 1790 r. NP Marii)⁴¹. Jeżeli się one nie odbywały, zalecono je organizować, np. w 1788 r. w szkole Wszystkich Świętych. Nauczycielowi szkoły przy kościele Św. Ducha w 1788 r. zalecono, aby co miesiąc organizował egzaminy dla uczniów⁴².

Podstawowym miernikiem sprawdzającym skuteczność danego syste-

⁴⁰ *Raporty szkół niższych...*, s. 63, 64, 76.

⁴¹ APmKIWK, sygn. E. 24, s. 1137—1149.

⁴² *Raporty szkół niższych...*, s. 67.

mu szkolnego są wiadomości i poziom umysłowy uczniów. Analizując sprawozdania wizytatorów, jak też zapisy w książce konwokacji szkoły NP Marii wynika, że zadowolające oceny osiągnęli uczniowie z czytania, pisania, gramatyki i katechizmu. Słabe wiadomości posiadali z nauki obyczajowej, a najgorsze z arytmetyki.

Do obowiązku uczniów obok uczestniczenia w zajęciach szkolnych należał udział w nabożeństwach w miejscowym kościele. Na wypełnianie tego obowiązku zwracali wyraźnie uwagę wizytatorzy. Wizytator szkoły Bożego Ciała w 1790 r. zalecił, aby uczniowie w określone dni uczestniczyli w nabożeństwach w kościele Św. Anny (akademickim).

Na funkcjonowanie poszczególnych szkół lub systemów szkolnych, oprócz programów, podręczników itp., wywierali wpływ nauczyciele. Odtworzenie pełnego składu grona nauczycielskiego w poszczególnych szkołach nastęrcza sporo kłopotu, gdyż nie dysponujemy niezbędnymi zasobami źródłowymi. Nie przyniosły pozytywnych wyników nawet kwerendy w poszczególnych archiwach parafialnych⁴³.

Szkoły

Św. Anny

15	I 1787	senior	— mgr Urban Lalikiewicz,
17	VI 1787	„	— prob. koleg. Św. Anny,
15	III 1793	„	— Antoni Święcicki (od 1790),
26	VI 1793	„	— Antoni Święcicki,
23	V 1794	„	— mgr Walenty Chodelski ⁴⁴ ,
15	I 1787	dyrektor ⁴⁵	— Maciej Drzewiecki,
17	VI 1787	„	— Mikołaj Nowakowski,
15	III 1793	„	— Augustyn Pasiński ⁴⁶ ,
26	VI 1793	„	— Wojciech Zastawski,
23	V 1794	„	— nie znany.

Bożego Ciała

28	XII 1786	senior	— od 1783 r. brak,
13	VI 1788	„	— ks. Antoni Ungier,
28	VI 1790	„	— ks. Dominik Dobrowolski,
3	II 1791	„	— „ „
5	I 1792	„	— „ „

⁴³ Zestaw nauczycieli sporządzono głównie na podstawie sprawozdań wizytatorów, dlatego ograniczamy przypisy do tych materiałów, które wymieniają dodatkowych nauczycieli.

⁴⁴ AUJ, rkps 18, s. 171.

⁴⁵ Pod określeniem „dyrektor” rozumiano nauczającego w szkole parafialnej. Inny jego tytuł to oficjalista.

⁴⁶ APmKiWK, sygn. IT 153.

- 1793 senior — Baranowski,
 28 XII 1786 dyrektor — 1 X 1786 r. Ignacy Stepiński,
 13 VI 1788 „ — Marcin Zajaczkowski,
 28 VI 1790 „ — „ „
 3 II 1791 „ — Wawrzyniec Siwik,
 5 I 1792 „ — Marcin Zajaczkowski.

Ś w. D u c h a

- 20 I 1784 senior — mgr Jan K. Markiewicz,
 11 I 1787 „ — „ „ „
 12 VI 1788 „ — „ „ „
 11 I 1787 dyrektor — Jan Kroński,
 12 VI 1788 oficjalista — Sebastian Kaliciński.

Ś w. F l o r i a n a

- 1782 senior — mgr Maciej Brachucki,
 4 I 1787 „ — od 1783 r. brak,
 6 VI 1788 „ — od 1783 r. brak,
 1790 „ — „ „
 6 IV 1792 „ — „ „
 29 X 1793 „ — „ „
 4 I 1787 dyrektor — Franciszek Czerwiński,
 6 VI 1788 „ — Jan Pawelkiewicz (od 1 VI 1788),
 1790 „ — Tomasz Kostkiewicz (od 1 I 1789),
 6 IV 1792 „ — „ „
 29 X 1793 „ — Tomasz Grzegorzkiwicz.

N P M a r i i

- od 22 II 1777 do 27 VI 1782 r. senior — Antoni Szaster⁴⁷,
 od 29 VI 1782 senior — mgr Jan K. Markiewicz⁴⁸,
 1 I 1787 „ — „ „ „
 10 VI 1788 „ — „ „ „
 10 VII 1790 „ — „ „ „
 2 II 1792 „ substytut — dr Sebastian Girtler⁴⁹,
 12 VII 1793 „ „ — „ „ „
 1 I 1787 dyrektor — Piotr Janikowski,

⁴⁷ AUJ, rkps 267, s. 231—237.

⁴⁸ *Op. cit.*, s. 239—249.

⁴⁹ Od 30 I 1792 r. Girtler był seniorem — substytutem w związku z czasowym wyjazdem Markiewicza. AUJ, rkps 267, s. 260/61; K. Mrozowska, *Sebastian Girtler (1767—1833)*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, seria B, z. 6, 1962, s. 45. Inaczej T. Wierzbowski, *op. cit.*, s. 151.

- 10 VI 1788 dyrektor — Piotr Janikowski,
 10 VII 1790 „ — „ „
 2 II 1792 „ — „ „
 12 VII 1793 „ — „ „

Św. Mikołaja

- 1790 senior — brak,
 10 IV 1792 „ — „
 28 X 1792 „ — „
 1790 dyrektor — Wojciech Plackowski,
 10 IV 1792 oficjalista — Rudolf Dołaziński,
 28 X 1792 „ — Wojciech Plackowski.

Św. Piotra

- 9 I 1787 senior — Józef Wilkoszewski⁵⁰
 21 VI 1788 „ — „ „
 9 I 1787 „ — Stanisław Skawiński,
 21 VI 1788 „ — Tomasz Kostkiewicz.

Św. Szczepana

- 1786 senior — Adam Banaszewicz⁵¹,
 12 I 1787 „ — Józef Wilkoszewski,
 16 VI 1788 „ — „ „
 26 VI 1790 „ — „ „
 25 X 1793 „ — „ „
 16 VI 1788 oficjalista — Ignacy Stępiński,
 26 VI 1790 dyrektor — Wincenty Dzianothy,
 25 X 1793 „ — „ „

Wszystkich Świętych

- od 2 XI 1776 do 26 X 1785 senior — mgr Antoni Komorowski⁵²,
 11 I 1787 senior — mgr Błażej Zygmuntowicz (od 1785),
 27 VI 1788 „ — „ „
 28 VI 1793 „ — „ „
 31 X 1793 „ — mgr Karol Weiss,
 11 I 1787 dyrektor — Mikołaj Kozłowski,
 27 VI 1788 oficjalista — Jan Kanty Kozłowski,

⁵⁰ Szkoła przy kościele Św. Piotra była filią szkoły przy kościele Św. Szczepana. Należy więc przypuszczać, że seniorem tej szkoły był też senior szkoły Św. Szczepana.

⁵¹ AUJ, rkps 91 ½, s. 81.

⁵² *Akta posiedzeń kapituły kolegiaty Wszystkich Świętych*. Archiwum parafii Wszystkich Świętych w Krakowie; BJ, rkps 5360, t. 9, k. 255.

28 VI 1793 oficjalista — Jan Kanty Kozłowski,

31 X 1793 „ — „ „ „

Zamkowa⁵³

2 I 1787 senior — mgr Michał Batorowicz,

5 VI 1788 „ — „ „ „

3 VII 1793 „ — „ „ „

2 I 1787 dyrektor — od 10 lat Mateusz Lenczewski,

5 VI 1788 „ — „ „ „

3 VII 1793 oficjalista — ks. Jan Kotarbiński.

Komisja nie zajęła się energicznie kształceniem nauczycieli dla szkół parafialnych w Koronie⁵⁴. Skąd więc rekrutowali się nauczyciele szkół parafialnych krakowskich, jakie posiadali wykształcenie i przygotowanie do pracy zawodowej? Odpowiedzi na te pytania uzyskamy po dokonaniu analizy sprawozdań wizytatorów. Wynika z nich, że nauczyciele szkół parafialnych posiadali różne przygotowanie zawodowe. Przeważali uczniowie szkół przyglównych krakowskich, którzy w nich nie ukończyli nauki. Są wśród nich tacy, co ukończyli od dwóch do pięciu klas. Fakt ten ma duże znaczenie, gdyż nauczyciele ci w tych szkołach przeszli określony kurs nauk, które wprowadziła tam Komisja. Jeżeli chodzi o wiek, to wynosił on od 22 do 31 lat. Uczyli też w szkołach i starsi wiekiem — od 40—42 lat, lecz nie znamy ich wykształcenia. Wśród nauczycieli spotykamy jednego psalterzystę (szkoła zamkowa, bez podania wykształcenia) i ucznia chirurgii (szkoła Św. Anny).

W niektórych szkołach mieszkali i pracowali tzw. dyrektorzy, czyli praktycznie korepetytorzy. Udzielali oni prywatnych lekcji uczniom mieszkającym w szkole lub dochodzącym do niej z danej parafii. W szkole przy kościele Św. Szczepana w roku 1787 mieszkał jeden „dyrektor”, o nazwisku Kałatkiewicz, uczeń klasy V szkół przyglównych. W roku następnym w tej samej szkole było już dwóch „dyrektorów”: Andrzej Łupczewski i Wincenty Dianothy. Byli to uczniowie IV klasy szkół narodowych. W szkole przy kościele Wszystkich Świętych od 1788 r. „dyrektorem” był Stanisław Książkiewicz, przy którym wizytator w roku 1793 podał, że chodzi na lekcje teologii. Najwięcej „dyrektorów” posiadała szkoła NP Marii: 1788 r. — 6; 27 III 1793 r. — 7; 12 VII 1793 r. — 4. Kim byli „dyrektorzy” pracujący w tej szkole? Wizytatorzy nie podali, tak jak w szkołach przy kościołach Św. Szczepana i Wszystkich Świętych, szczegółowszych danych. Jedynie wizytator w sprawozdaniu z wizyty z dnia 12 VII 1793 r. zanotował, że „dyrektorami” zarządzał

⁵³ Na podstawie rozprawy L. Hajdukiewicza, *op. cit.*, s. 313—314.

⁵⁴ T. Mizia, *op. cit.*, s. 86—89.

prorektor⁵⁵. W książce zapisu konwokacji senior szkoły NP Marii w dniu 25 lutego 1792 r. zanotował, że zachęcił „dyrektorów” do rozpoczęcia lekcji matematyki, fizyki i prawa w tym jeszcze roku szkolnym. Zastrzegł dalej, że z nowym rokiem szkolnym będą musieli zacząć te lekcje, gdyż nieznamość tych nauk z ich strony jest jedną z podstawowych przyczyn upadku szkoły. Na konwokacji w dniu 15 października 1793 r. senior polecił im, aby chodzili na cztery lekcje: matematyki elementarnej, fizyki, wymowy i prawa natury. W razie opuszczania tych lekcji przez któregoś z „dyrektorów” pozbawi się go uczniów. Po zestawieniu tych faktów i skonfrontowaniu ich tak ze źródłami rękopiśmieniowymi, jak i drukowanymi oraz opracowaniami można wnioskować, że „dyrektorami” w szkole NP Marii byli również uczniowie szkół przygłównych⁵⁶.

KEN nie wyasygnowała funduszków na szkoły parafialne. Jeżeli chodzi o Kraków, to jeszcze pozbawiła szkółki dochodów od Żydów (kozubalec), z „gwiazd”, kolendy itp. — w zamian za to nic im nie dała. Z biegiem czasu uległy likwidacji dochody z różnych fundacji posiadanych przez poszczególne szkółki. Pozostałe zostały stracone w wyniku pierwszego zaboru, gdy Austria zajęła wiele wsi, stanowiących dotychczas uposażenie niektórych kościołów i szkół⁵⁷.

Wśród seniorów uposażeni byli: 1. w szkole NP Marii sumą 33 złp., otrzymywaną od prałata, i 100 złp. po zlikwidowaniu szkoły Św. Ducha za przyjęcie jej uczniów przez tę szkołę; 2. do 1783 r. senior szkoły Św. Floriana pobierał kozubalec; 3. w szkole Wszystkich Świętych senior pobierał 7 złp.; 4. w szkole zamkowej otrzymywał 100 złp. od kapituły, z altarii Św. św. Kosmy i Damiana za msze od 50 do 70 złp. i po 3 złp. od każdego instalowanego kanonika; 5. w szkole przy kościele Św. Ducha senior płatny był przez archidiakona⁵⁸.

W grupie nauczycieli najwyższe wynagrodzenie posiadał nauczyciel łąch. Wynika to stąd, że nie każdego roku odbywały się wizytacje, brak Oprócz tego miał kwartalne dochody z prywatnej nauki. Wysokość ich zależała od liczby uczniów. Również dobre wynagrodzenie miał nauczyciel szkoły przy kościele Bożego Ciała. Od klasztoru otrzymywał wyżywienie, a magistrat Kazimierza z klasztorem zobowiązani byli do dawania mu pensji w wysokości 200 złp. rocznie. Nie otrzymywał każdego

⁵⁵ Raporty szkół niższych..., s. 85.

⁵⁶ APmKiWK, sygn. E. 24, s. 1137—1149; AUJ, rkps 13, 28, 30, 31; K. Mrozowska, *Walka o nauczycieli świeckich w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony*, Wrocław 1956, s. 69 i n.; T. Mizia, *op. cit.*, s. 87.

⁵⁷ T. Wierzbowski, *op. cit.*, s. 147.

⁵⁸ Podane są dochody roczne.

roku pełnej sumy. Mniejsze uposażenie mieli nauczyciele w szkole Św. Floriana. Podstawowym dochodem były kwartalne opłaty od uczniów (od 2 do 4 złp. od ucznia). Jeżeli któryś był klerykiem, za śpiew w kościele dostawał od proboszcza po 10 złp. kwartalnie. Bardzo złożone, ale małe ilościowo, były dochody nauczyciela w szkole przy kościele Św. Mikołaja. Od proboszcza za posługi kościelne otrzymywał wikt, od uczniów kwartalnie po 2 złp. W lecie za wytyczanie dziesięciny proboszczom otrzymywał nagrody. Nauczyciele pozostałych szkół mieli bardzo niskie uposażenia. Pochodziły one z opłat od uczniów składanych przez rodziców. Za prywatną naukę (korepetycje) otrzymywali od uczniów wynagrodzenie również „dyrektorzy”, Wysokość zależała od liczby uczniów, którymi się opiekowali.

Tyle samo trudności, co odtworzenie składu nauczycielsko-kierowniczego, nastęrcza ustalenie liczby uczniów w poszczególnych latach i szkołach. Wynika to stąd, że nie każdego roku odbywały się wizytacje, brak jest ksiąg wpisu, itp. Niedokładne są też zestawienia uczniów w szkołach, w których mieszkali uczniowie różnych szkół krakowskich w odpowiednio do tego przystosowanych stancjach, np. NP Marii. Wizytatorzy podawali wówczas ogólny stan, bez rozbicia na poszczególne grupy.

Powołane do życia Komisje porządkowe cywilno-wojskowe w pierwszych miesiącach 1790 r. rozesłały do szkół odpowiednie uniwersały. W odpowiedzi na nie wpływały do komisji raporty z poszczególnych parafii, donosząc o szkołkach, nauczycielach, uczniach i funduszach. Wiadomości zawarte w raportach umożliwiają dokładniejsze — ale jeszcze nie w pełni dokładne ustalenie liczby uczniów w szkołach. Powodem tego mankamentu są fakty lekceważenia zarządzeń komisji, a nawet oporu niektórych administratorów parafialnych, liczących się tylko z władzą kościelną. Wówczas komisje przesyłały urgensy, w których podawały dwutygodniowy lub miesięczny termin do wykonania zarządzeń. Gdy i to nie poskutkowało, nakładały kary. Komisja porządkowa powiatu krakowskiego uzależniła wysokość kary od liczby upomnień. Parafie, które po pierwszym upomnieniu przesyłały raport o szkołach, podlegały połowie kary — 25 złp. Te zaś, które i po powtórnym urgensie raportu nie złożyły, płaciły całą wyznaczoną prawem karę, to jest 50 złp.⁵⁹. I tak na sesji komisji powiatu krakowskiego w dniu 17 marca 1792 roku grzywną po 25 złp. ukarano proboszczów dwóch parafii w Krakowie: Św. Anny i Św. Mikołaja. Pleban kościoła NP Marii zapłacił zaś 50 złp.⁶⁰.

⁵⁹ T. Mizia, *op. cit.*, s. 159—160.

⁶⁰ APmKiWK, sygn. IT 144, s. 69; T. Mizia, *op. cit.*, s. 160.

Liczba uczniów w szkołach parafialnych krakowskich w okresie KEN⁶¹

Rok	Św. Anny	Bożego Ciała	Św. Ducha	Św. Flo- riana	Św. Jaku- ba	NP. Marii	Św. Miko- łaja	Św. Piotra	Św. Szcze- pana	Wszy- stkich Świę- tych	Zam- kowa
1777	65	34	14	21	18	113 ^d	10	22	35	75	7
1778											
1779											
1780											
1781											
1782											
1783	20	30	20	30	—	120 ^d	10	—	—	40	20
1784											
1785	5										
1786		10	3								
1787	5	10	3	14	—	50	—	10	6	30	6
1788	6	40	37	11	—	154 ^d	—	29	16	23	15
1789									15		
1790	7	25	—	37	—	113 ^d	6 ^f (2)	—	27	39	37
1791	—	24	—	29 ^b 30	—	66	—	—	20	39	37
1792	28	27 ^a 33	—	29	—	68	4 6	—	18	39	37
1793	7	25	—	21 ^c 16	—	72 ^e 65	6 ^f (2)	—	15	36 ^g 22	22

a 5 I 1792 r. — 27 uczniów; 13 IV 1792 r. — 33 uczniów.

b 3 II 1791 r. — 29 uczniów; 3 XII 1791 r. — 30 uczniów.

c Wg rejestru szkoły — 21; w dniu wizyty 29 X — 16.

d Ogółem uczniowie mieszkający w szkole i dochodzący.

e 27 III 1792 r. — 72 uczniów; 12 VII 1793 r. — 65 uczniów.

f 2 zastał wizytator.

g 28 VII 1793 r. — 36 uczniów; 31 X 1793 r. — 22 uczniów.

Przy analizie danych ilościowych zawartych w tabeli nasuwa się pytanie, dlaczego tak mało uczniów uczęszczało do szkół parafialnych krakowskich? Wydaje się, że przyczyną tego stanu były:

1. niechęć rodziców i proboszczów do programu nauki wprowadzonego przez KEN,

⁶¹ Kilkakrotne sprawozdania składane komisjom porządkowym cywilno-wojskowym po roku 1790, jak też i częstsze wizyty szkół parafialnych powodują, że dla jednego roku mamy kilka danych o liczbie uczniów w niektórych szkołach, np. w 1792 r. dla szkoły przy kościele Św. Mikołaja. W sporządzonym zestawieniu dla tych lat podano głównie te, które zawierają sprawozdania. APmKiWK, sygn. IT 153. Ich uzupełnienie znajdzie czytelnik w pracy T. Wierzbowskiego, *op. cit.*, s. 149 i n.

2. stosunkowo słabe przygotowanie uczących w szkołach krakowskich nauczycieli,
3. wysoka cena podręczników przepisanych przez Komisję,
4. brak konsekwencji w egzekwowaniu zaleceń Komisji,
5. niezbyt regularne wizytacje szkół parafialnych,
6. niezorganizowanie seminarium dla kształcenia nauczycieli szkół parafialnych,
7. stosunkowo niskie pobory nauczycieli uczących w szkołach parafialnych.

Przedstawiony stan w szkolnictwie parafialnym przyczynił się do zakładania przez różne osoby szkół pokątnych, których Komisja nie mogła drogą administracyjną zlikwidować. Ten problem powinien zostać opracowany w skali Korony i Litwy, gdyż dysponujemy już sporą ilością wiadomości.

ЯН КРУКОВСКИ

ПРИХОДСКОЕ ОБУЧЕНИЕ В КРАКОВЕ ВО ВРЕМЕНА ЭДУКАЦИОННОЙ КОМИССИИ (1777—1794)

Содержание

Эдукационная комиссия заинтересовалась приходскими школами в Кракове начиная с 1777 г. В Кракове в то время было 11 приходских школ, из которых, до конца существования Комиссии, осталось 8. Приходские школы Кракова были подчинены ведомству по вопросам Малой Польши. Надзор за ними находился в руках Главной Школы Короны и ректоров школ образованных при Главной школе, а осуществлялся при содействии приходских ксендзов или приходских ксендзов совместно с городскими советами.

В настоящей работе представлено топографическое размещение школ а также вид зданий извне и внутри. Следующими вопросами, которые подверглись обсуждению, являются: инспектирование и инспектора приходских школ, соблюдение предписаний установленных Комиссией, пользование учебниками подготовленными Комиссией для приходских школ (в Кракове пользовались даже учебниками предназначенными для средних школ). Внутренний распорядок в отдельных школах — это отдельная проблема. Было также обращено внимание на методы обучения и научные пособия, применяемые учителями, результаты обучения и способы проверки их. Опираясь на доступные материалы, выяснен состав педагогического коллектива в отдельных школах, причем было обращено внимание на профессиональную подготовку учителей, их материальное обеспечение. В заключительной части помещена таблица представляющая количество учеников в приходских школах Кракова.

Перевела К. Клёша

JAN KRUKOWSKI

PARISH EDUCATION IN CRACOW UNDER THE COMMISSION OF NATIONAL
EDUCATION (1777—1794)

Summary

Beginning with 1777, the Commission of National Education became interested in parish schools. At that time there were 11 parish schools in Cracow and eight of them survived to the end of the Commission's activity. The Cracow parish schools belonged to the Little Poland Section. They were managed by the parish-priests or the parish-priests together with the municipal councils and supervised by the Main Crown School and the rectors of the central schools.

The topographic distribution of the schools the exterior and interior aspects of schools are described in this paper. Also discussed are such problems as inspections and the inspectors of parish schools, conformity with the rules introduced by the Commission, and the use of text-books prepared by the Commission for parish schools (in Cracow even text-books designed for secondary schools were used). The organisation of the internal life in individual schools is a separate problem. Attention is also paid to methods of teaching, to teaching aids used by the teachers, the results of teaching and the methods of checking them. On the basis of available material, the teaching staff in the individual schools has been reconstructed and special attention is paid to teachers' professional training and to their earnings. A table showing the number of pupils in the Cracow parish schools is included in the final part of the article.

Translated by Joanna Infeld-Sosnowska